

Plinije Mlađi

Izbor iz pisama

Preveo: Marino Marinović

Plinije Mlađi – punim imenom Gaj Plinije Cecilije Sekundo (*Gaius Plinius Caecilius Secundus*)¹ – bio je rimski političar, pravnik i pisac. Rodio se krajem 61. ili početkom 62. godine nove ere kao član viteške, zemljoposjedničke obitelji od oca Lucija Cecilija i majke Plinije Marcele. Smatra se da su mu se roditelji rastali, a da je on živio s majkom. Kako mu je otac rano umro, za njega su se starali njegov ujak Plinije Stariji, poznati rimski polihistor i plodan pisac, te Verginije Ruf, rimski provincijski namjesnik. Isprva se obrazovao u rodnom Komu, no kako tamo nije bilo institucionalizirane škole, vjerojatno su ga podučavali privatni učitelji. Kad je malo porastao, otišao je u Rim učiti retoriku od eminentnog retora Kvintilijana. Godine 79. nove ere, kada je Pliniju bilo sedamnaest ili osamnaest godina, njegov ujak Plinije Stariji poginuo je u erupciji Vezuva,² ostavivši njemu svoje imanje. Po ujakovoj oporuci Plinije je bio postumno usvojen te je tada promijenio ime.

Pošto je odslužio kratak vojni rok, postao je članom senata. U njemu je izrazito dobro napredovao, obnašajući mnoge državničke službe. Neke od njegovih najpoznatijih i najznačajnijih titula uključivale su onu kvestora, pretora, konzula te, najimpresivnije, namjesnika provincije Bitinije-Ponta.³ Fascinantno je kako je Plinije ne samo preživio vladavine različitih careva, uključujući i nemilosrdnog Domicijana, nego i cijelo vrijeme karijerno prosperirao. Nadalje, važno je spomenuti da je cijeli život radio na građanskom sudu, gdje se profilirao kao izvrstan pravnik, specijalizirajući se za ostavinske postupke. U toku pravne karijere nekoliko je puta čak bio tužitelj u poprilično važnim slučajevima koji su uključivali optužbe protiv provincijskih namjesnika.

Značajan dio Plinijevog književnog opusa čini njegovih dvjesto četrdeset sedam pisama raspoređenih u devet knjiga. Uz to, preživjela je i njegova korespondencija s carem Trajanom⁴ te Plinijev jedini očuvani govor – „Slavopoj (Panegirik)

¹ Prije no što ga je ujak postumno usvojio, zvao se Gaj Cecilije Cilo (*Gaius Caecilius Cilo*).

² Erupciju i smrt svog ujaka kasnije je opisao u pismu VI, 16.

³ Provincija na sjeveru Male Azije.

⁴ Ta prepiska s carem Trajanom obično se vodi kao deseta knjiga Plinijevih pisama, unatoč tome što se po svojim karakteristikama razlikuje od ostalih devet knjiga. Njena neizmjerena važnost leži u činjenici da je jedina korespondencija između cara i provincijskog namjesnika za vrijeme Rimskog Carstva koja je preživjela u svojoj cijelosti. Kao takva pomaže razumijevanju pojedinosti rimskog upravljanja provincijama. Pismo X, 96 značajno je samo po sebi i danas je naširoko čitano zbog svoje važnosti za shvaćanje povijesti kršćanstva kao i ophođenja rimskih službenika prema kršćanima.

Trajanu”.⁵ Poznato je da je pisao još i poeziju, ali od nje nije ništa sačuvano.⁶ Njegovih devet knjiga pisama mogu se svakako smatrati njegovom najznačajnijom književnom ostavštinom. Kroz njih je, usprkos tomu što nije bio ni prvi ni najviše proslavljen epistolograf, nezaobilazno utjecao na književnu tradiciju zapadnog svijeta.

Da bi se uopće mogle razumjeti osebnosti Plinijevog stila, potrebno je barem površno opisati književni milje u kojem je živio i stvarao. Naše znanje o rimskoj kulturi pisanja književnih pisama ograničeno je na zaključke koje možemo izvući iz preživjelih primjera tek nekolicine autora. Među njima se ističe Ciceron, ne samo svojim opsežnim i impresivno sačuvanim korpusom pisama nego i činjenicom da su ona naišla na dobar prijem iako nisu bila primarno umjetničke tvorevine, nego istinski dokumenti privatne komunikacije. Tematika pisama uzeta je iz života, adresati su im ljudi s kojima je Ciceron bio blizak, a stil sasvim drugačiji od onog u govorima. Već u antici su im se divili,⁷ što nimalo ne začuđuje. Može se reći kako tvore lijepu dopunu njegovom govorništvu.⁸

Osim Cicerona po pisanju prozних pisama poznat je i Seneka Mlađi, od čijih su pisama Luciliju sto dvadeset četiri sačuvana. Ta pisma su pragmatičnija, dorađenija te apstraktnija djela od Ciceronovih. Na primjer, dok su Ciceronova pisma bogata autobiografskim detaljima, Senekina ih gotovo pa nemaju. Stilski i formalno više podsjećaju na kratke filozofske eseje, no na iskrena pisma. Njihova osobitost je, interesantno, baš u tome što sasvim sigurno nisu svjedočanstvo prave epistolarne komunikacije, nego su uređena književno-filozofska djela koja se moraju promatrati s dozom predznanja o grčkoj tradiciji pisanja filozofskih pisama, kao i s razumijevanjem rimske književnosti općenito. Zbog svog finog i uglađenog stila te sadržaja koji potiče na razmišljanje, ostala su dandanas popularno štivo.

Plinijeva pisma su, budući da su i sama napisana u prozi, bila najviše pod utjecajem ovih pisaca i jamačno onih njima sličnih koji su tijekom godina izgubljeni. Bilo je drugih epistolografa koji su radije pisali u stihu, od kojih su Horacije i Ovidije najpoznatiji. Koliko njihova djela uistinu vrijedi nazivati pismima nešto je o čemu se da polemizirati jer podosta miješaju čistu poeziju s formom pisma. Uz sve navedene, na kraju se još mora istaknuti kako su na Plinija, osim Ciceronovih pisama, snažno utjecali i Stacije (konkretno sa zbirkom *Silvae*)

⁵ Govor je bio održan u senatu 100. godine. U njemu je Plinije hvalio Trajanov lik te njegove postupke. Važan je dokument za povijesno proučavanje Trajanove vladavine.

⁶ Zanimljivo je da je, kako kaže u pismu VII, 4, već s četrnaest godina napisao svoje prvo djelo; tragediju na grčkom jeziku. Također u istom pismu spominje kako je po povratku s vojnog roka napisao i nekoliko pjesama u elegijskom distihu.

⁷ Na primjer Kvintilijan i Fronton, kao i sam Plinije Mlađi.

⁸ Ponajviše jer se u njima jasno vidi Ciceronova *urbanitas*.

te Marcijal sa svojim epigramima — teme iz njihovih djela znaju se ponavljati u Plinijevim pismima.

Stilom pisanja Plinije je upečatljiv i profinjen; premda je neupitno stvarao pod utjecajem svojih književnih prethodnika, svejedno je profilirano svoj. Brzo se može uočiti kako mu je Ciceron bio značajan epistolarni model, pogotovo zato što je najvjerojatnije po uzoru na njega odlučio sakupiti i objaviti svoja pisma. Izgleda da su Plinijeva pak od početka bila napisana s očekivanjem da će ih se jednog dana objaviti. To se najzornije vidi iz toga što im sadržaj, da bi bio razumljiv, rijetko kad zahtijeva ikakva dodatna pojašnjenja ili informacije koje nisu sadržane u pismu samom.⁹ Štoviše, izgleda kako su neki dijelovi pisama čak nadodani baš kako bi se određeni detalji dodatno pojasnili čitateljskoj publici.

U istinskim privatnim pismima Plinije ne bi imao nikakve potrebe za započinjanjem pisama „postavljanjem scene”, to jest, ponavljanjem informacija koje bi korespondentima trebale biti poznate. Postoje i drugi tragovi koji mogu usmjeriti pažljivog čitatelja prema zaključku da su Plinijeva pisma bila namijenjena objavi — na primjer, pažljivo sastavljena slika sebe koju Plinije u svojim pismima nudi čitateljima očigledno je barem donekle brižan, propagandni konstrukt. Uprkos tomu, povući liniju koja bi odjeljivala „književni lik Plinija” od „stvarnog Plinija” nije zadatak koji se može lako obaviti, ako se prihvati da je uopće i izvediv. Isto tako, definirati nivo iskrenosti prisutan bilo u kojem pojedinačnom Plinijevom pismu, složen je posao koji zahtijeva velik trud pri odvajanju subjektivnog dojma od maglovitog činjeničnog stanja teksta.

Kada je riječ o jezičnom i sadržajnom planu Plinijevih pisama, najvažnije je napomenuti da su izričajno dojmljivi primjeri strogo kultiviranog stvaralaštva pažljivog, inteligentnog rimskog uma, no da su osim toga poprilično manjkava. Mnoštvo ih se bavi neatraktivnim, običnim temama koje nerijetko teško zadržavaju pažnju suvremenog čitatelja. Plinije se u njima, nažalost, očituje kao pisac s relativno malim rasponom ponavljajućih tema te kao očito retorički potkovan čovjek kojem književnost u užem smislu nije bila najjača strana. Da je on primarno bio političar i pravnik, to se u pismima itekako osjeti po otmjenosti njihovih formalnih kvaliteta, ali nedostatak „onog nečeg” istinski književnog, opipljiv je.

Svejedno, pisma Plinija Mlađeg zaslužuju biti čitana zbog svoje jezične profinjenosti, koja je skoro bez premca u preživjeloj antičkoj epistolografiji. Nadam se da će se ovim prijevodom nekolicine izabranih pisama koja su se isticala svojom zanimljivošću i posebnošću pomoći buđenju interesa za jednog od genijalnijih epistolarnih stilista antičkog latiniteta.

⁹ To samo po sebi nikako ne znači da iskustvo čitanja tih pisama nije obogaćeno obraćanjem pažnje na mjesto na kojem se nalaze u zbirci, na intertekstualne elemente koji ih vežu za druga pisma i sl.

Prijevod je napravljen po latinskom predlošku preuzetom s:
C. Plini Caecili Secundi *Epistularum libri decem*,
Clarendon 1966. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/collection?collection=Perseus%3Acorpus%3Aperseus%2Cauthor%2CPliny%20the%20Younger>

Literatura

- Dumezil, Georges. 1996. *Archaic Roman Religion*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Edwards, Catharine. 2005. Epistolography. U: *A Companion to Latin Literature*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lewis, Charlton Thomas; Short, Charles. 1879. *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Oxford Classical Dictionary*. 2003. Oxford: Oxford University Press.
- Radice, Betty. 1969. *The Letters of Pliny the Younger*. London: Penguin Group.
- Rothe, Ursula. 2019. *The Toga and Roman Identity*. Bloomsbury: Bloomsbury Academic.
- Sallares, Robert. 1991. *The Ecology of the Ancient Greek World*. Ithaca: Cornell University Press.
- Sherwin-White, Adrian Nicolas. 1998. *The Letters of Pliny; A Historical and Social Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- The Oxford Dictionary of the Classical World*. 2005. Oxford: Oxford University Press.
- Walsh, Patrick Gerard. 2006. *Pliny the Younger; Complete Letters*. Oxford: Oxford University Press.

PRIJEVOD

Plinije Mlađi
Izbor iz pisama

I, 3 C. Plinius Caninio Rufo suo s.

Quid agit Comum, tuae meaeque deliciae? quid suburbanum amoenissimum, quid illa porticus verna semper, quid platanon opacissimus, quid euripus viridis et gemmeus, quid subiectus et serviens lacus, quid illa mollis et tamen solida gestatio, quid balineum illud quod plurimus sol implet et circumit, quid triclinia illa popularia illa paucorum, quid cubicula diurna nocturna? Possident te et per vices partiuntur? An, ut solebas, intentione rei familiaris obeundae crebris excursionibus avocaris? Si possident, felix beatusque es; si minus, *unus e multis*.

Quin tu – tempus enim – humiles et sordidas curas aliis mandas, et ipse te in alto isto pinguique secessu studiis asseris? Hoc sit negotium tuum hoc otium; hic labor haec quies; in his vigilia, in his etiam somnus reponatur. Effinge aliquid et excude, quod sit perpetuo tuum. Nam reliqua rerum tuarum post te alium atque alium dominum sortientur, hoc numquam tuum desinet esse si semel coeperit. Scio quem animum, quod horter ingenium; tu modo enitere ut tibi ipse sis tanti, quanti videberis aliis si tibi fueris. Vale.

I, 9 C. Plinius Minicio Fundano suo s.

Mirum est quam singulis diebus in urbe ratio aut constet aut constare videatur, pluribus iunctisque non constet. Nam si quem interrogas „Hodie quid egisti?“, respondeat: „Officio togae virilis interfui, sponsalia aut nuptias frequentavi, ille me ad signandum testamentum, ille in advocationem, ille in consilium rogavit.“ Haec quo die feceris, necessaria, eadem, si cotidie fecisse te reputes, inania videntur, multo magis cum secesseris. Tunc enim subit recordatio: „Quot dies quam frigidis rebus absumpsi!“

Quod evenit mihi, postquam in Laurentino meo aut lego aliquid aut scribo aut etiam corpori vaco, cuius fulturis animus sustinetur. Nihil audio quod audisse, nihil dico quod dixisse paeniteat; nemo apud me quemquam sinistris sermonibus carpit, neminem ipse reprehendo, nisi tamen me cum parum commode scribo; nulla spe nullo timore sollicitor, nullis rumoribus inquietor: mecum tantum et

I, 3 Kaniniju Rufu

Što se događa u Komu, toj tvojoj i mojoj radosti, što na najljupkijem posjedu? Što je s onim vječno proljetnim trijemom, s najgušćim šumarkom platana, ili sa zelenim i svjetlucavim kanalom? Što je s onim korisnim jezerom u podnožju,¹ s nježnim a ipak čvrstim šetalištem, s kupalištem onim što ga sunce cijela ispunjava i obilazi? A što je s popularnim blagovalištima, što s onima za nekolicinu, sa spavaonicama danjim i noćnim? Drže li te kod sebe, i dijele li te naizmjenice? Ili ti se pozornost, kao i obično, čestim izletima odvlači prema rješavanju obiteljskih poslova? Ako te drže, sretan i blažen si; ako ne, onda si samo *jedan od mnogih*.

Zašto ne povjeriš – ta ipak je vrijeme – te kukavne i gadne brige drugima, a sam se tu u dubokoj i mirnoj samoći ne posvetiš studijima? Oni neka budu tvoj posao, dokolica, rad, odmor. Neka na njih bude usmjereno tvoje vrijeme budnosti, a također i san. Izradi i sastavi nešto što će trajno biti tvoje. Jer ostale tvoje stvari će poslije tebe dobivati jednog pa drugog vlasnika, a ovo nikada neće prestati biti tvoje ako takvo jednom počne biti. Znam koji duh, koji talent potičem; ti samo nastoj da sebi samom budeš u očima tolik, kolik ćeš biti u očima ostalih ako prvo budeš takav i u svojim. Zbogom!

I, 9 Miniciju Fundanu

Zaprepašujuće je kako ti je, ako računaš jedan po jedan dan proveden u Rimu, obračun ili smislen ili se čini takvim, a kad ih se uzme više i spoji, ne valja. Jer, ako bi koga pitao „Što si danas radio?“, odgovorio bi ti: „Bio sam prisutan na ceremoniji oblačenja muške toge,² posjetio sam zaruke ili svadbu, ovaj me pitao da mu budem prisutan pri pisanju oporuke,³ onaj za pravnu pomoć, onaj pak da budem u vijeću.“⁴ Ove stvari se čine prijeko potrebne onog dana kada ih činiš, a isto tako, ako promisliš o tome da si svaki dan radio isto, onda se čine ispraznima – i to još mnogo više kada se udaljiš od Rima. Tada ti padne na um misao: „Koliko dana sam potratio u uzaludnim poslovima!“

To isto se meni događa kada u svom Laurentinu⁵ nešto čitam ili pišem ili pak odmaram tijelo, koji poput potpornja uzdržava duh. Ništa ne slušam zbog čega bih požalio, niti išta govorim zbog čega bih se kajao, nitko pored mene nikog ne napada zlim govorkanjima, niti ja ikog korim – nikog osim sebe samog kada nedovoljno vješto pišem. Ne uznemirava me nikakva nada, nikakav strah, ne

¹ Najvjerojatnije se misli na jezero Komo, a „korisno“ je po svoj prilici zbog ribe koja se u njemu dala uloviti.

² Slobodno rođena rimska djeca nosila su togu pretekstu. U posebnoj ceremoniji koju Plinije ovdje spominje i koja je služila za obilježavanje njihovog odrastanja, mladići bi ju zamjenjivali togom *virilis*. Moguće je da su i djevojke nosile togu pretekstu, do svoje udaje, kako neki navodi spominju.

³ Sedam svjedoka trebalo je biti prisutno pri pisanju oporuke.

⁴ Bilo je sasvim uobičajeno zatražiti ljude iskusne u pravnim pitanjima da služe kao sudski pomoćnici.

⁵ Ovdje misli na svoje imanje u blizini Rima, koje je vrlo detaljno opisano u pismu II, 17.

cum libellis loquor. O rectam sinceramque vitam! O dulce otium honestumque ac paene omni negotio pulchrius! O mare, o litus, verum secretumque μουσεῖον, quam multa invenitis, quam multa dictatis!

Proinde tu quoque strepitum istum inanemque discursum et multum ineptos labores, ut primum fuerit occasio, relinque teque studiis vel otio trade. Satius est enim, ut Atilius noster eruditissime simul et facetissime dixit, otiosum esse quam nihil agere. Vale.

I, 15 C. Plinius Septicio Claro suo s.

Heus tu! Promittis ad cenam, nec venis? Dicitur ius: ad assem impendium reddes, nec id modicum. Paratae erant lactucae singulae, cochleae ternae, ova bina, halica cum mulso et nive – nam hanc quoque computabis, immo hanc in primis quae perit in ferculo –, olivae betacei cucurbitae bulbi, alia mille non minus lauta. Audisses comoedos vel lectorem vel lyristen vel – quae mea liberalitas – omnes. At tu apud nescio quem ostrea vulvas echinos Gaditanas maluisti. Dabis poenas, non dico quas. Dure fecisti: invidisti, nescio an tibi, certe mihi, sed tamen et tibi. Quantum nos lusissemus risissemus studuissemus! Potes apparatus cenare apud multos, nusquam hilarius simplicius incautius. In summa experire, et nisi postea te aliis potius excusaveris, mihi semper excusa. Vale.

III, 5 C. Plinius Baebio Macro suo s.

Pergratum est mihi quod tam diligenter libros avunculi mei lectitas, ut habere omnes velis quaerasque qui sint omnes. Fungar indicis partibus, atque etiam quo sint ordine scripti notum tibi faciam; est enim haec quoque studiosis non iniucunda cognitio.

- a) *De iaculatione equestri* unus; hunc cum praefectus alae militaret, pari ingenio curaque composuit.
- b) *De vita Pomponi Secundi* duo; a quo singulariter amatus hoc memoriae amici quasi debitum munus exsolvit.

remete me nikakve glasine. Razgovaram samo sâm sa sobom i s knjigama. O ispravnog i iskrenog li života! O slatke i poštene li dokolice, i ljepše gotovo od svakog posla! O more, o obalo – vi istinita i samotna boravišta muza – koliko mnogo toga otkrivajte, koliko mnogo toga kazujete!

Stoga, ti također ostavi tu buku i uzaludnu strku i vrlo besmislene poslove čim se prva prilika za to pokaže, i predaj se svojim studijima ili dokolici. Jer bolje je baviti se dokolicom nego ničim, kako je naš Atilije rekao u isto vrijeme veoma učeno i veoma duhovito. Zbogom!

I, 15 *Septiciju Klaru*

Ah, ti! Obećavaš mi doći na večeru, a ne dolaziš. Izriče ti se ova kazna: vratit ćeš mi trošak do asa – a to nije skromna svota. Pripremljene su bile svakom po jedna zelena salata, po tri puža, po dva jaja, pirova kaša s medovinom i snijegom⁶ (naime, njega ćeš također uračunati, njega pogotovo, koji nestaje u jelu), masline, cikle, tikve, luk, i tisuću drugih ništa manje sjajnih jela. Bio bi slušao komedijaša ili čitača ili svirača lire ili – jer tolika je moja darežljivost! – sve troje. Ali ti si više htio kamenice, iznutrice krmače, morske ježeve i Gađanke⁷ nekog nikogovića. Bit ćeš kažnjen zbog ovog, neću reći kako. Grubo si se ponio – zeznuo si, ne znam je li sebe, ali mene jesi, a ipak i sebe. Koliko bismo se bili šalili, smijali i učili! Možeš veličanstvenije objedovati kod mnogih, no nigdje veselije, jednostavnije i bezbrižnije. Sve u svemu, iskušaj kako je objedovati kod mene i, ako se poslije toga ne bi radije ispričavao drugima, slobodno se uvijek meni ispričavaj. Zbogom!

III, 5 *Bebiju Maceru*

Jako mi je drago što tako pažljivo iščitavaš knjige mog ujaka⁸ da ih želiš sve imati te pitaš koje je sve napisao. Igrat ću ulogu indeksa i čak ti reći kojim su redom knjige napisane.

- a) Jedna knjiga *Obacanju koplja u konjici* – ovu knjigu je napisao kada je služio u vojsci kao zapovjednik konjice. Sastavio ju je s jednakom vještinom i marljivošću.
- b) Dvije knjige *Životopisa Pomponija Sekunda* – Pomponije je mog ujaka osobito volio, a ovaj je, kao dužnu službu za sjećanje na prijatelja, napisao ovu knjigu.

⁶ Zanimljivo je kako Plinije sasvim slučajno spomenom ovog jednog jela odaje svoju imućnost i udaljenost od jednostavnog življenja za koje se zalaže. Naime, (*h*)*alica* je bio naziv za pirovu kašu koja se naširoko konzumirala na Mediteranu za vrijeme Rimskog Carstva, no *mulsum* i *nix* (medovina i snijeg) nisu bili nimalo jeftini.

⁷ Zabavljačice koje su pjevale i plesale, porijeklom iz poznate feničke kolonije na Pirenejskom poluotoku.

⁸ Plinije Stariji bio je čovjek zavidnog intelekta te zapanjujuće književne produkcije. Na svog nećaka je ostavio trajan utjecaj kao intelektualni uzor. Iako je velika većina onoga što je napisao tragično izgubljena, ostavio je neizbrisiv trag kao najstariji enciklopedist Zapada čija su djela sačuvana. Smrt Plinija Starijeg zbog dobro poznate erupcije Vezuva njegov je nećak opisao u pismu VI, 16.

- c) *Bellorum Germaniae* viginti; quibus omnia quae cum Germanis gessimus bella collegit. Incohavit cum in Germania militaret, somnio monitus: astitit ei quiescenti Drusi Neronis effigies, qui Germaniae latissime victor ibi periit, commendabat memoriam suam orabatque ut se ab iniuria oblivionis assereret.
- d) *Studiosi* tres; in sex volumina propter amplitudinem divisi, quibus oratorem ab incunabulis instituit et perficit.
- e) *Dubii sermonis* octo; scripsit sub Nerone novissimis annis, cum omne studiorum genus paulo liberius et erectius periculosum servitus fecisset.
- f) *A fine Aufidi Bassi* triginta unus.
- g) *Naturae historiarum* triginta septem; opus diffusum eruditum, nec minus varium quam ipsa natura.

Miraris quod tot volumina multaque in his tam scrupulosa homo occupatus absolverit? Magis miraberis si scieris illum aliquamdiu causas actitasse, decessisse anno sexto et quinquagesimo, medium tempus distentum impeditumque qua officiiis maximis qua amicitia principum egisse. Sed erat acre ingenium, incredibile studium, summa vigilantia. Lucubrare Vulcanalibus incipiebat non auspicandi causa sed studendi statim a nocte multa, hieme vero ab hora septima vel cum tardissime octava, saepe sexta. Erat sane somni paratissimi, non numquam etiam inter ipsa studia instantis et deserentis. Ante lucem ibat ad Vespasianum imperatorem – nam ille quoque noctibus utebatur –, inde ad delegatum sibi officium. Reversus domum quod reliquum temporis studiis reddebat. Post cibum saepe – quem interdum levem et facilem veterum more sumebat – aestate si quid otii iacebat in sole, liber legebatur, adnotabat excerpebatque. Nihil enim legit quod non excerperet; dicere etiam solebat nullum esse librum tam malum ut non aliqua parte prodesset.

Post solem plerumque frigida lavabatur, deinde gustabat dormiebatque minimum; mox quasi alio die studebat in cenae tempus. Super hanc liber legebatur adnotabatur,

- c) Dvadeset knjiga *O ratovima protiv Germanije* – u njima je skupio sve ratove koje smo vodili s Germanima. Započeo ih je pisati dok je služio u vojsci u Germaniji, upućen jednim snom: pored njega dok je spavao stao je lik Nerona Druza,⁹ koji je, nakon što je izvojevao mnoge pobjede na prostranom području, ondje umro. Povjerio mu je uspomenu na sebe i molio da ga zaštiti od nepravde zaborava.
- d) Tri knjige *O učeniku* – podijeljene su u šest svezaka zbog svoje veličine. Njima govornika poučava od kolijevke do završetka njegovog obrazovanja.
- e) Osam knjiga *Jezičnih nedoumica* – napisao ih je pod Neronom, u zadnjim godinama njegove vladavine, kad je podčinjenost svaki imalo slobodniji i uzvišeniji oblik učenja učinila opasnim.
- f) Trideset i jedna knjiga *Povijesti od svršetka djela Aufidija Basa*.¹⁰
- g) Trideset i sedam knjiga *Prirodoslovlja*¹¹ – to je opsežno i učeno djelo, ništa manje raznoliko nego priroda sama.

Diviš li se tome da je jako zaposlen čovjek napisao toliko svezaka, mnogi od kojih su tako detaljni? Divit ćeš se još više kad saznaš da je on neko vrijeme sudjelovao u parnicama, da je umro u svojoj pedeset i šestoj godini, a da je vrijeme između toga proveo ometan i sputavan kako vrlo važnim dužnostima, tako i prijateljstvima s carevima.¹² Ali bio je strahovito inteligentan, nevjerovatno studiozan, imao je malo potrebe za snom. Od Vulkanalija¹³ bi započinjao raditi uz svjetiljku ne zbog auspicija nego zbog proučavanja odmah u dubokoj noći – zimi pak od sedmog ili najkasnije od osmog sata, često od šestog. Krajnje lako bi zaspao, a ponekad bi ga san pritisnuo pa ostavio čak i dok se bavio samim proučavanjima. Prije zore išao bi k caru Vespazijanu (jer se on također koristio noćima za rad), a potom obavljati dužnosti koje su mu bile dodijeljene. Kad bi se vratio kući, opet bi vrijeme koje mu je preostalo posvetio proučavanju. Često bi poslije objeda – jeo je lagane i jednostavne obroke tijekom dana, po običaju starih – ljeti, ako bi imao što slobodnog vremena ležao na suncu, čitala bi mu se knjiga, a on bi bilježio i pravio izvode; ništa nije čitao a da ne bi pravio izvode. Običavao je također govoriti kako nijedna knjiga nije toliko loša da neki dio nje ne bi bio koristan.

Poslije sunčanja uglavnom bi se okupao u hladnoj vodi, onda bi nešto malo pojeo i vrlo kratko spavao; uskoro bi se, kao da je novi dan, bavio znanstvenim radom do

⁹ Neron Klaudije Druz bio je mlađi brat Tiberijev, političar i vojskovođa toliko uspješan u svojim osvajanjima da su on i njegovi potomci od senata dobili nadimak „Germanik“.

¹⁰ Aufidije Bas bio je rimski povjesničar, znamenit po svojoj rječitosti. Napisao je djelo *Bellum Germanicum*.

¹¹ Njegovo djelo *Naturalis historia* podijeljeno u 37 knjiga došlo je do današnjice kao najveće sačuvano pojedinačno djelo iz Rimskog Carstva. Usprkos nazivu, djelo nije ograničeno samo na tematiku koja bi se danas odredila kao prirodoslovlje.

¹² Malo je vjerovatno da se riječju *amicitia* ovdje misli na kakvo intimno prijateljstvo među njima. Razumnije je zaključiti da se želi reći da je Plinije Stariji bio dijelom Vespazijanovog odbora.

¹³ Vulkanalije su bile festival posvećen bogu Vulkanu koji se održavao 23. kolovoza.

et quidem cursim. Memini quendam ex amicis, cum lector quaedam perperam pronuntiasset, revocasse et repeti coegisse; huic avunculum meum dixisse: „Intellexeras nempe?” Cum ille adnuisset, „Cur ergo revocabas? decem amplius versus hac tua interpellatione perdidimus.” Tanta erat parsimonia temporis. Surgebat aestate a cena luce, hieme intra primam noctis et tamquam aliqua lege cogente.

Haec inter medios labores urbisque fremitum. In secessu solum balinei tempus studiis eximebatur – cum dico balinei, de interioribus loquor; nam dum destringitur tergiturque, audiebat aliquid aut dictabat –. In itinere quasi solutus ceteris curis, huic uni vacabat: ad latus notarius cum libro et pugillaribus, cuius manus hieme manicis muniebantur, ut ne caeli quidem asperitas ullum studii tempus eriperet; qua ex causa Romae quoque sella vehebatur. Repeto me correptum ab eo, cur ambularem: „Poteras” inquit „has horas non perdere”; nam perire omne tempus arbitrabatur, quod studiis non impenderetur.

Hac intentione tot ista volumina peregit electorumque commentarios centum sexaginta mihi reliquit, opisthographos quidem et minutissimis scriptos; qua ratione multiplicatur hic numerus. Referebat ipse potuisse se, cum procuraret in Hispania, vendere hos commentarios Larcio Licino quadringentis milibus nummum; et tunc aliquanto pauciores erant.

Nonne videtur tibi recordanti, quantum legerit quantum scripserit, nec in officiis ullis nec in amicitia principis fuisse; rursus cum audis quid studiis laboris impenderit, nec scripsisse satis nec legisse? Quid est enim quod non aut illae occupationes impedire aut haec instantia non possit efficere? Itaque soleo ridere cum me quidam studiosum vocant, qui si comparer illi sum desidiosissimus. Ego autem tantum, quem partim publica partim amicorum officia dstringunt? quis ex istis, qui tota vita litteris assident, collatus illi non quasi somno et inertiae deditus erubescat?

Extendi epistulam cum hoc solum quod requirebas scribere destinassem, quos libros reliquisset; confido tamen haec quoque tibi non minus grata quam ipsos libros futura, quae te non tantum ad legendos eos verum etiam ad simile aliquid elaborandum possunt aemulationis stimulis excitare. Vale.

III, 12 C. *Plinius Catilio Severo suo s.*

Veniam ad cenam, sed iam nunc paciscor, sit expedita sit parca, Socraticis tantum sermonibus abundet, in his quoque teneat modum. Erunt officia

vremena večere. Tijekom nje bi se čitala knjiga te bi on radio zabilješke, i to brzo. Sjećam se da je jednom jedan njegov prijatelj natjerao čitača, kada je ovaj nešto krivo izgovorio, da se vrati i pročita taj dio opet i da mu je moj ujak rekao: „Zasigurno si ga ipak razumio?” Kada se onaj složio, nastavio je: „Dakle, zašto si ga natjerao da se vrati? Izgubili smo više od deset stihova ovom tvojom upadicom.” Toliko je bio štedljiv s vremenom. Ustajao bi ljeti od večere dok je još bilo danjeg svjetla, a zimi u prvom satu noći, kao da ga je neki zakon prisiljavao na to.

Ovako se ponašao dok je bio okružen poslovima i metežom grada. Kad bi se povukao od njih, samo bi ga vrijeme kupanja držalo podalje od znanstvena rada — kada kažem „kupanja”, govorim samo o vremenu koje je provodio u kadi; jer dok bi ga se strugalo i sušilo, nešto bi slušao ili diktirao. Kad bi bio na putu, kao oslobođen drugih briga, posvetio bi se samo proučavanjima: sa strane bi držao pisara s knjigom i pločicama za pisanje, čije su ruke zimi bile zaštićene rukavicama, da mu ni teži vremenski uvjeti ne bi oduzeli poneki trenutak od proučavanja. Zbog toga bi u Rimu čak i putovao nošen u sjediljci. Sjećam se da me jednom prekorio jer sam šetao; „Mogao si,” rekao je, „ne izgubiti ove sate.” Smatrao je, naime, da je potraćeno sve vrijeme koje nije posvećeno proučavanjima.

Ovakvim trudom je dovršio tako velik broj svezaka i ostavio mi sto i šezdeset bilježnica s komentarima odabranih mjesta, i to ispisanih s obje strane i najsitnijim rukopisom, što čini njihov broj još većim. Govorio je kako ih je mogao, dok je bio prokurator u Hispaniji, prodati Larciju Licinu za četiristo tisuća sestercija, a tad ih je bilo i nešto manje.

Ne čini li ti se kada se prisjetiš koliko je toga pročitao, koliko toga napisao, da nije imao nikakvih dužnosti i da nije bio prijatelj carevima? Opet, kada čuješ koliko je napora posvetio svojim proučavanjima, zar ti se ne čini da nije dovoljno toga niti napisao niti pročitao? Doista, što je to što nisu mogle ili one obaveze omesti ili ova njegova postojanost postići? I zato se običavam osmjehnuti kada me tko nazove studioznim, jer ako se usporedim sa svojim ujakom, ja sam nevjerojatno lijen. No jesam li stvarno tako lijen, ja koji sam dijelom rastrgan javnim a dijelom prijateljskim dužnostima? Koji se od onih koji cijeli svoj život posvećuju pisanoj riječi ne bi u usporedbi s njim posramio, izgledajući kao da je predan snu i besposlici?

Produljio sam pismo premda sam bio odlučio napisati samo ono što si od mene tražio – koje knjige je moj ujak ostavio za sobom. No ipak vjerujem da ti i ove dodatne informacije neće biti ništa manje ugodne no same knjige, jer te poticajima da se s njim natječeš mogu nagnati ne samo da ih čitaš, nego, uistinu, i da načiniš nešto slično. Zbogom!

III, 12 *Katiliju Severu*

Doći ću na večeru, ali pod uvjetima koje ću sad ugovoriti: neka bude opuštена, neka bude skromna, neka obiluje jedino sokratovskim razgovorima, a u njima

antelucana, in quae incidere impune ne Catoni quidem licuit, quem tamen C. Caesar ita reprehendit ut laudet. Describit enim eos, quibus obvius fuerit, cum caput ebrii retexissent, erubuisse; deinde adicit: „Putares non ab illis Catonem, sed illos a Catone deprehensos.”

Potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius quoque tam venerabilis erat? Nostrae tamen cenae, ut apparatus et impendii, sic temporis modus constet. Neque enim ii sumus quos vituperare ne inimici quidem possint, nisi ut simul laudent. Vale.

III, 21 C. Plinius Cornelio Prisco suo s.

Audio Valerium Martialem decessisse et moleste fero. Erat homo ingeniosus acutus acer, et qui plurimum in scribendo et salis haberet et fellis nec candoris minus. Prosecutus eram viatico secedentem; dederam hoc amicitiae, dederam etiam versiculis, quos de me composuit. Fuit moris antiqui eos, qui vel singulorum laudes vel urbium scripserant, aut honoribus aut pecunia honorare; nostris vero temporibus ut alia speciosa et egregia ita hoc in primis exolevit. Nam postquam desiimus facere laudanda, laudari quoque ineptum putamus.

Quaeris, qui sint versiculi, quibus gratiam rettuli? Remitterem te ad ipsum volumen, nisi quosdam tenerem; tu, si placuerint hi, ceteros in libro requires. Alloquitur Musam, mandat, ut domum meam Esquiliis quaerat, adeat reverenter:

„Sed ne tempore non tuo disertam
pulses ebria ianuam videto;
totos dat tetricae dies Minervae,
dum centum studet auribus virorum
hoc, quod saecula posterique possint
Arpinis quoque comparare chartis.
Seras tutior ibis ad lucernas;
haec hora est tua, cum furit Lyaeus,
cum regnat rosa, cum madent capilli.
Tunc me vel rigidi legant Catones.”

također neka bude mjere, jer bit će dužnosti prije svitanja,¹⁴ u koje ni Katon, kojeg Gaj Cezar tako kori da ga zapravo hvali,¹⁵ nije smio upasti nekažnjeno. Piše da su oni koji su ga susreli porumenjeli kada su mu pijanom otkrili glavu. Zatim pridodaje: „Pomislio bi ne da su oni uhvatili Katona, nego Katon njih.”

Zar je Katon mogao imati veći ugled no da ga se i pijana smatralo tako dostojnim poštovanja? Našoj pak večeri neka bude određena mjera – kako oko pripreme i troška, tako i oko trajanja. Nismo, naime, mi oni koje ni neprijatelji ne mogu koriti a da nas istovremeno i ne hvale. Zbogom!

III, 21 Korneliju Prisku

Čuo sam da je Valerije Marcijal¹⁶ umro, i teško to podnosim. Bio je dosjetljiv čovjek, oštrouman, vatren, i u pisanju je bio podosta lukav i otrovan, a ništa manje ni iskren. Darovao sam mu novac za put kad je odlazio – to sam mu dao zbog našeg prijateljstva i zbog stihova koje je o meni sastavio. Bilo je u skladu s običajima starine častiti častima ili novcem one koji su napisali hvale pojedinaca ili gradova. U našim vremenima, ova stvar je među prvima nestala isto kao i druge krasne i osobite stvari. Pošto smo prestali činiti hvalevrijedne stvari, smatramo da je besmisleno da nas se hvali.

Sigurno se pitaš koji su to stihovi na koje sam vratio zahvalnošću. Uputio bih te na sam svitak da neke od njih ne držim u sjećanju. Ti, ako ti se ovi dopadnu, ostale možeš potražiti u knjizi. On oslovljava Muzu, nalaže joj da traži moj dom na Eskvilinu,¹⁷ i da mu priđe s poštovanjem:

„Ali pripazi da u nezgodno vrijeme
ne kucaš pijana na rječita vrata.
On posvećuje čitave dane strogoj Minervi,
dok se bavi pripremom govora za uši centumvira,¹⁸
a to će vjekovi i generacije koje dolaze
moći usporediti s Arpinčevim¹⁹ djelima.
Sigurnije ćeš ići kada gore kasne lampe;
to je tvoj sat, kada divlja Bakho,²⁰
kada ruža vlada, kada su vlasi pune parfema.
Tada neka me čitaju čak i strogi Katoni.”²¹

¹⁴ Misli se na *salutatio*; pravila ponašanja nalagala su da formalno odjeven klijent u zoru dođe pozdraviti i otpratiti na posao svog patrona.

¹⁵ Priča koja se ovdje spominje o Katonu Mlađem najvjerojatnije se nalazila u izgubljenom djelu Julija Cezara *Anticato*.

¹⁶ Marko Valerije Marcijal (*Marcus Valerius Martialis*, oko 45–104. g. po Kr.), jedan od najpoznatijih rimskih epigramatičara.

¹⁷ Eskvilin je jedan od sedam rimskih brežuljaka.

¹⁸ Poseban građanski rimski sud, koji je za vrijeme Republike bio sastavljen od 105 muškaraca a u Carstvu od 180.

¹⁹ Marko Tulije Ciceron (*Marcus Tullius Cicero*, 106–43. g. pr. Kr.), najpoznatiji rimski govornik, porijeklom je bio iz grada Arpina.

²⁰ U originalu piše *Lyaeus*, a to je jedno od imena boga Bakha, Dioniza, u značenju: „koji oslobađa briga, taribriga”.

²¹ Ovaj citat se nalazi u desetoj knjizi Marcijalovih epigrama: Mart. X, 20, 12–21.

Meritone eum, qui haec de me scripsit, et tunc dimisi amicissime et nunc ut amicissimum defunctum esse doleo? Dedit enim mihi, quantum maximum potuit, daturus amplius, si potuisset. Tametsi, quid homini potest dari maius quam gloria et laus et aeternitas? At non erunt aeterna, quae scripsit; non erunt fortasse, ille tamen scripsit, tamquam essent futura. Vale.

IV, 23 C. Plinius Pomponio Basso suo s.

Magnam cepi voluptatem, cum ex communibus amicis cognovi te, ut sapientia tua dignum est, et disponere otium et ferre, habitare amoenissime, et nunc terra nunc mari corpus agitare, multum disputare, multum audire multum lectitare, cumque plurimum scias, cotidie tamen aliquid addiscere.

Ita senescere oportet virum, qui magistratus amplissimos gesserit, exercitus rexerit, totumque se rei publicae quam diu decebat obtulerit. Nam et prima vitae tempora et media patriae, extrema nobis impertire debemus, ut ipsae leges monent, quae maiorem annis otio reddunt. Quando mihi licebit, quando per aetatem honestum erit imitari istud pulcherrimae quietis exemplum? quando secessus mei non desidia nomen sed tranquillitatis accipient? Vale.

VI, 15 C. Plinius Romano suo s.

Mirificae rei non interfuisti; ne ego quidem, sed me recens fabula exceptit. Passennus Paulus, splendidus eques Romanus et in primis eruditus, scribit elegos. Gentilicium hoc illi: est enim municeps Properti atque etiam inter maiores suos Propertium numerat. Is cum recitaret, ita coepit dicere: „Prisce, iubes...”. Ad hoc Iavolenus Priscus – aderat enim ut Paulo amicissimus: „Ego vero non iubeo.” Cogita qui risus hominum, qui ioci.

Est omnino Priscus dubiae sanitatis, interest tamen officiis, adhibetur consiliis atque etiam ius civile publice respondet: quo magis quod tunc fecit et ridiculum et notabile fuit. Interim Paulo aliena deliratio aliquantum frigoris attulit. Tam sollicite recitaturis providendum est, non solum ut sint ipsi sani verum etiam ut sanos adhibeant. Vale.

Stoga, zar nije ispravno da sam njega, koji je o meni napisao ove retke, tada ispratio na izrazito prijateljski način, a sad ga, kada je umro, oplakujem kao najvećeg prijatelja? Dao mi je najviše što je mogao, a dao bi i više da je mogao; premda, što se čovjeku može dati veće od slave i hvale i vječnosti? Ali stvari koje je napisao neće biti vječne. Možda neće, ali ipak ih je napisao kao da hoće. Zbogom!

IV, 23 Pomponiju Basu

Iskusio sam veliko veselje kada sam od zajedničkih prijatelja doznao na koji način ti – onako kako i pristaje tvojoj mudrosti – organiziraš i provodiš svoju dokolicu; čuo sam da boraviš na iznimno ljupkom mjestu, i vježbaš tijelo čas na kopnu čas na moru, da o mnogo toga raspravljaš, da mnogo toga slušaš, mnogo toga željno čitaš, i da, iako ponajviše toga već znaš, ipak svakodnevno učiš nešto novo.

Takvo starenje pristoji čovjeku koji je obnašao najznačajnije magistrature, upravljao vojskama i cijelog sebe ponudio državi onoliko dugo koliko je to dolikovalo. Prvi i srednji dio života moramo dodijeliti domovini, a krajnji sebi samima, kako i uče sami zakoni,²² koji onoga starijeg po dobi vraćaju dokolici. Kad će to meni biti dopušteno, kada ću ja dostići tu čestitu dob u kojoj ću moći imitirati taj primjer predivnoga mira? Kada će moja odvajanja od obaveza primiti ime spokoja, a ne lijenosti? Zbogom!

VI, 15 Romanu

Nisi prisustvovao osobitoj zgodi – nisam ni ja, no nedavno sam čuo priču o tome što se dogodilo. Pasen Paulo, briljantan rimski vitez i jedan od najučenijih ljudi, piše elegije. Ovo je tipično za njegovu obitelj, jer on potječe iz istog grada kao i Propercije,²³ i ubraja ga u svoje pretke. Kada je krenuo recitirati, počeo je ovako: „Prisko, nalažeš...” Na ovo je Javolen Prisko,²⁴ koji je bio tamo kao Paulov najbolji prijatelj, odgovorio: „Ja uistinu ne nalažem.” Zamisli samo kako su se ljudi smijali i šalili!

Prisko je posve upitne pameti, no ipak obavlja dužnosti, poziva ga se na vijećanja i još daje svoje mišljenje o onome što se tiče građanskog prava. To je ono što je rekao učinilo još smješnijim i upadljivijim. U međuvremenu se Paulu zbog tuđeg trabunjanja donekle ohladio žar. Tako se oni koji namjeravaju nešto javno čitati trebaju pažljivo pobrinuti ne samo da su sami zdrava razuma, nego i da samo razumne pozivaju na javna čitanja. Zbogom!

²² Augustov zakon *de senatu habendo* postavio je dob u kojoj su senatori bivali oslobođeni dužnosti obveznog prisustvovanja sastancima na 70 godina, a to se kasnije snizilo na 60 godina.

²³ Sekst Propercije (*Sextus Propertius*, oko 50. g. pr. Kr. – oko 16. g. pr. Kr.), jedan od trojice kanonskih rimskih ljubavnih elegičara uz Tibula i Ovidija.

²⁴ Gaj (ili Lucije) Oktavije Tidije Tosijan Javolen Prisko bio je aktivan u područjima carske administracije i zakona te se istaknuo kao pravnik.

VIII, 8 C. Plinius Romano suo s.

Vidistine aliquando Clitumnum fontem? Si nondum – et puto nondum: alioqui narrasses mihi –, vide; quem ego – paenitet tarditatis – proxime vidi. Modicus collis assurgit, antiqua cupressu nemorosus et opacus. Hunc subter exit fons et exprimitur pluribus venis sed imparibus, eluctatusque quem facit gurgitem lato gremio patescit, purus et vitreus, ut numerare iactas stipes et relucentes calculos possis. Inde non loci devexitate, sed ipsa sui copia et quasi pondere impellitur, fons adhuc et iam amplissimum flumen, atque etiam navium patiens; quas obvias quoque et contrario nisu in diversa tendentes transmittit et perfert, adeo validus ut illa qua properat ipse, quamquam per solum planum, remis non adiuvetur, idem aegerrime remis contisque superetur adversus. Iucundum utrumque per iocum ludumque fluitantibus, ut flexerint cursum, laborem otio otium labore variare.

Ripae fraxino multa, multa populo vestiuntur, quas perspicuus amnis velut mersas viridi imagine adnumerat. Rigor aquae certaverit nivibus, nec color cedit. Adiacet templum priscum et religiosum. Stat Clitumnus ipse amictus ornatusque praetexta; praesens numen atque etiam fatidicum indicant sortes. Sparsa sunt circa sacella complura, totidemque di. Sua cuique veneratio suum nomen, quibusdam vero etiam fontes. Nam praeter illum quasi parentem ceterorum sunt minores capite discreti; sed flumini miscentur, quod ponte transmittitur. Is terminus sacri profanique: in superiore parte navigare tantum, infra etiam natare concessum. Balineum Hispellates, quibus illum locum Divus Augustus dono dedit, publice praebent, praebent et hospitium. Nec desunt villae quae secutae fluminis amoenitatem margini insistunt.

In summa nihil erit, ex quo non capias voluptatem. Nam studebis quoque: leges multa multorum omnibus columnis omnibus parietibus inscripta, quibus fons ille deusque celebratur. Plura laudabis, non nulla ridebis; quamquam tu vero, quae tua humanitas, nulla ridebis. Vale.

VIII, 8 Romanu

Jesi li kadšto vidio izvor Klitumna?²⁵ Ako još nisi (a mislim da nisi, inače bi mi o tome već bio ispriповijedao), vidi, kako sam ga ja (koji se kajem zbog svoje tromosti) nedavno vidio. Ima jedan brežuljak umjerene veličine koji se uzdiže, šumovit drevnim čempresima i hladovit. Ispod njega izvire vrelo i probija se kroz mnoge vodene tokove, ali nejednake, i svladavši vrtlog koji stvara, otvara se bistro i jasno širokim zavojem, tako da možeš izbrojiti ubačen novac i blistave kamačke. Odatle izvor teče dalje, ne zbog strmosti položaja, nego zbog svoje vlastite količine i gotovo kao težine; što je bilo vrelo dosad, upravo tu se pretvara u silnu rijeku koja, dapače, trpi da lađe po njoj plove. One koje idu jedna drugoj u susret, a također i one koje plove u suprotnom smjeru na razne strane pušta i nosi. Toliko je moćna da one lađe koje sama ubrzava, premda plove po ravnom dijelu, nisu potpomognute veslima, a isto je nadvladavaju uz iznimne teškoće veslima i motkama kad idu protiv njenoga toka. Mijenjati napor za nerad i nerad za napor – i jedno i drugo je ugodno onima koji tu plove iz zabave i rasonode tako da samo promijene smjer plovidbe.

Obale rijeke su prekrivene mnogim jasenima i mnogim jablanima. Njihovi zeleni odrazi, kao uronjeni u vodu, mogu se prebrojati zbog prozirnosti rijeke. Studen vode takmiči se s onom snijega, a ni bojom ne zaostaje za njim. Pored leži drevan i svet hram. U njemu stoji sam Klitumno ogrnut i ukrašen porubljenom togom.²⁶ Proročanstva otkrivaju da je božanstvo prisutno i još k tome proročko. Razasuto je naokolo više malih svetišta i isto toliko bogova. Svaki ima svoj način štovanja, svoje ime, a neki također i vrela; osim onoga koje je gotovo kao roditelj ostalih, ima manjih (tokova) odvojenih od glavnog, no miješaju se s rijekom, koja se prelazi mostom. On je međa između svetog i svjetovnog. Na gornjem dijelu dopušteno je samo ploviti, a na donjem i plivati. Hispelati,²⁷ kojima je ovo mjesto kao dar poklonio božanski August, osiguravaju javno kupalište, te osiguravaju i prenoćište. Ne nedostaje niti vila, koje stoje na obali rijeke, namamljene tu njenom milinom.

Ukratko, nema tamo ničeg u čemu nećeš uživati. – Učit ćeš također: čitat ćeš mnoge natpise mnogih ljudi na svim stupovima, na svim zidovima, kojima se slave vrelo i bog. Mnoge ćeš hvaliti, neke ismijati; iako, ti nećeš ni jedan ismijati, takva je tvoja uglađenost. Zbogom!

²⁵ Rijeka Klitumno nalazi se u Umbriji, a jedan je od pritoka Tibera. Spominje se kod nekolicine rimskih autora: Vergilija, Propercija, Stacija.

²⁶ Toga preteksta bila je bijela toga sa širokom ljubičastom prugom na svom rubu. Nosili su je, osim već spomenute slobodno rođene djece, kurulski magistrati i neki svećenici.

²⁷ Stanovnici Hispela, grada u Umbriji.

IX, 3 *C. Plinius Paulino suo s.*

Alius aliud: ego beatissimum existimo, qui bonae mansuraeque famae praesumptione perfruitur, certusque posteritatis cum futura gloria vivit. Ac mihi nisi praemium aeternitatis ante oculos, pingue illud altumque otium placeat. Etenim omnes homines arbitror oportere aut immortalitatem suam aut mortalitatem cogitare, et illos quidem contendere eniti, hos quiescere remitti, nec brevem vitam caducis laboribus fatigare, ut video multos misera simul et ingrata imagine industriae ad vilitatem sui pervenire. Haec ego tecum quae cotidie mecum, ut desinam mecum, si dissenties tu; quamquam non dissenties, ut qui semper clarum aliquid et immortale meditare. Vale.

IX, 6 *C. Plinius Calvisio suo s.*

Omne hoc tempus inter pugillares ac libellos iucundissima quiete transmisi. „Quemadmodum” inquis „in urbe potuisti?” Circenses erant, quo genere spectaculi ne levissime quidem teneor. Nihil novum nihil varium, nihil quod non semel spectasse sufficiat.

Quo magis miror tot milia virorum tam pueriliter identidem cupere currentes equos, insistentes curribus homines videre. Si tamen aut velocitate equorum aut hominum arte traherentur, esset ratio non nulla; nunc favent panno, pannum amant, et si in ipso cursu medioque certamine hic color illuc ille huc transferatur, studium favorque transibit, et repente agitatores illos equos illos, quos procul noscitant, quorum clamitant nomina relinquunt.

Tanta gratia tanta auctoritas in una vilissima tunica, mitto apud vulgus, quod vilius tunica, sed apud quosdam graves homines; quos ego cum recordor, in re inani frigida assidua, tam insatiabiliter desiderare, capio aliquam voluptatem, quod hac voluptate non capior. Ac per hos dies libentissime otium meum in litteris colloco, quos alii otiosissimis occupationibus perdunt. Vale.

IX, 12 *C. Plinius Iuniori suo s.*

Castigabat quidam filium suum quod paulo sumptuosius equos et canes emeret. Huic ego iuvene digresso: „Heus tu, numquamne fecisti, quod a patre corripi posset? ‚Fecisti’ dico. Non interdum facis quod filius tuus, si repente pater ille tu filius, pari gravitate reprehendat? Non omnes homines aliquo errore ducuntur? Non hic in illo sibi, in hoc alius indulget?”

IX, 3 Paulinu

Svako svoje, ali ja držim da je najsretniji onaj koji uživa u očekivanju dobrog i trajnog javnog priznanja, a živi siguran u potomstvo s budućom slavom. Da mi nije pred očima nagrada vječnosti, zadovoljavala bi me udobna i duboka dokolica. Zaista, smatram da svi ljudi moraju birati između besmrtnosti i smrtnosti, te da se oni koji odaberu prvo moraju naprezati i truditi, a ostali odmarati i opuštati se, i ne zamarati svoj kratak život uzaludnim mukama, kako vidim da mnogi jadnom i istovremeno nezahvalnom predodžbom marljivosti dolaze do spoznaje vlastite nevrijednosti. Ove stvari dijelim s tobom onako kako i svakodnevno sa sobom, tako da ću prestati sa sobom ako se ti ne budeš slagao; iako znam da se nećeš protiviti, budući da uvijek nešto sjajno i besmrtno promišljaš. Zbogom!

IX, 6 Kalviziju

Sve ovo vrijeme proveo sam među piscima tablicama i knjižicama u najugodnijem miru. „Kako si to,” kažeš, „mogao u gradu?” Održavale su se cirkuske igre;²⁸ ta vrsta spektakla, međutim, ni najmanje me ne zanima. Nema tamo ništa novo, ništa raznoliko, ništa što nije dovoljno vidjeti samo jednom.

Zato se još više čudim što tolike tisuće ljudi tako djetinjasto ponovo i ponovo žele vidjeti konje koji trče, jahače koji stoje na kolima. Da ih privlači brzina konja ili vještina jahača, bilo bi u svemu tome nekog smisla, no oni pokazuju veću naklonost odjeći koju jahači nose, nju vole, i da se usred same utrke boja jedne tunike zamijeni s onom druge, njihova bi naklonost i sklonost prešla zajedno s bojom, i hitro bi napustila one vozače, one konje, koje sada izdaleka prepoznaju, kojima sada viču imena.

Toliko je ugleda, toliko utjecaja u jednoj tako jeftinoj tunici – preskačem onaj utjecaj koji ona ima kod svjetine, koja je i bjednija od tunike, nego mislim na onaj koji ima kod određenih eminentnih ljudi. Kada pomislim da oni tako nezasitno sjede sudjelujući u događaju koji je tako besmislen, ništavan i dosadan, osjećam neko zadovoljstvo jer u tome ne nalazim zadovoljstva. I u ovim danima, koje drugi rasipaju na najmonotonije zanimacije, ja svoju dokolicu najradije provodim među knjigama. Zbogom!

IX, 12 Junioru

Prekoravao je neki čovjek svoga sina, koji je malo previše rastrošno kupovao konje i pse. Tom čovjeku sam, pošto se mladić udaljio, rekao: „Jo, zar ti nikada nisi učinio nešto zbog čega te otac mogao izgrditi? Kažem, učinio, no zar ne činiš još uvijek kadšto stvari zbog kojih bi te tvoj sin jednakom žestinom korio, kad bi iznenada on postao otac, a ti sin? Zar svakog čovjeka ne privlači neka pogreška? Zar nije jedan čovjek sklon podati se jednom, drugi drugom?”

²⁸ *Ludi Circenses*, kojima je lokacija održavanja isprva bila Marsova poljana te najzad i *Circus Maximus*, sastojale su se od utrka kočijama.

Haec tibi admonitus immodicae severitatis exemplo, pro amore mutuo scripsi, ne quando tu quoque filium tuum acerbius duriusque tractares. Cogita et illum puerum esse et te fuisse, atque ita hoc quod es pater utere, ut memineris et hominem esse te et hominis patrem. Vale.

Napisao sam ti ovo pismo iz ljubavi koju imamo jedno za drugo: naveo me na to ovaj primjer pretjerane strogoće, kako ne bi i ti nekada tako strogo i grubo postupao sa svojim sinom. Razmisli i o tome da je on dijete i o tome da si ti jednom bio dijete te se kao otac vladaj prisjećajući se i da si muškarac i otac muškarca. Zbogom!

